

ЗАВДАННЯ ЯК ОДИН ІЗ КОМПОНЕНТІВ АКТИВНОГО МЕТОДУ НАВЧАННЯ

У статті розглянуто роль завдання як одного з компонентів активного методу навчання, наведено різнорівневу систему завдань, котра сприяє ефективності мисленнєвої діяльності.

Ключові слова: завдання, активний метод, студенти, виконання, навчання, пізнавальний інтерес, інтелектуальна мобільність, мисленнєва діяльність, система.

Зростання значущості формування високоінтелектуальних студентів зумовлюється особливостями соціально-економічного розвитку України. Мінливі умови ринкових відносин, глобальні процеси інтеграції, усе ширша інтелектуалізація праці, інформатизація суспільства вимагають від спеціалістів не тільки відповідного обсягу фундаментальних знань, професійної компетентності, а й високого інтелектуального розвитку, певних особистісних якостей, нового типу розумової діяльності, що характеризується мобільністю мислення. Тільки інтелектуально мобільні особистості зможуть адаптуватися в умовах радикальних змін навколишнього світу. Не випадково в Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті наголошено на необхідності забезпечення високого професіоналізму, конкурентоспроможності та мобільності сучасних фахівців. Тому, застосовуючи найрізноманітніші засоби покращення навчального процесу, сучасному педагогові необхідно приділити особливу увагу використанню активних методів навчання, що потребують інтелектуального напруження, швидкого застосування інформації (знань) для оперативного прийняття рішення. Одним із компонентів таких методів є навчальні завдання, зокрема такі, що сприяють засвоєнню знань, умінь, навичок студентів, розвивають у них ініціативність, волю, наполегливість та інтерес до навчання. Під час виконання таких завдань студенти набувають навичок організації навчальної роботи, уміння правильно розраховувати свої сили й обирати найбільш доцільні засоби досягнення поставлених цілей, що й зумовило тему нашого дослідження.¹

Над дослідженням організації та впровадження активного навчання працювали О. Аксьонова, М. Кларін, О. Ковальчук, І. Носаченко, О. Пехота, Л. Пироженко, О. Пометун, А. Смолкін, А. Хуторської, П. Щербань та ін. Розвиток поняття “завдання” відбувався з розвитком теорії діяльності у працях М. Басова, Г. Костюка, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна, О. Скрипченка. Зокрема, М. Басов [1] розумів момент виникнення завдання як форму вираження несвідомого, як фактор, що зумовлює пізнання. Він обґрунтував доцільність використання у психології широкого поняття “завдання” та пов’язаних із ним таких термінів, як “дія” та “мета”. О. Леонтьєв і С. Рубінштейн [3; 6] довільну дію людини пов’язували з метою й умовами її досягнення. На їхню думку, співвідношення мети й умов визначає завдання, яке може бути розв’язане дією, а свідомою дією є більш чи менш свідомим вирішенням завдання. Отже, відповідно до основних положень теорії діяльності, кожна дія людини спрямована на вирішення завдання.

Актуальні проблеми задачного підходу відображено у працях Г. Балла [2]. Учений називає навчальними завданнями ті, що вирішуються або мають вирішуватися студентами в процесі їх навчальної діяльності. Скориставшись елементами загальної теорії завдань, він підкреслює, що завдання розглядається як система, до складу якої обов'язково входять два компоненти: предмет завдання і вимога завдання. Вирішення завдання полягає у переведенні предмета з вихідного стану в потрібний. Однак ці праці не дають концептуально-цілісного уявлення про завдання як одного з компонентів активного методу навчання. Що стосується визначення його ролі у розвитку інтелектуально мобільної особистості, то такі дослідження майже відсутні.

Метою статті є науково-теоретичне обґрунтування ролі завдання як одного з компонентів активного методу навчання, який сприяє високому інтелектуальному розвитку особистості.

Досвід активного навчання свідчить, що за допомогою його форм, методів та засобів можна досить ефективно вирішувати низку завдань, котрі важко виконати в пасивному навчанні, де студент виступає як об'єкт навчання: ефективно формувати пізнавальні мотиви, виховувати системне мислення, що полягає в розумінні не тільки природи і суспільства, а й себе, свого місця у світі; навчати мислительської та практичної роботи, вмінням приймати рішення тощо.

Сутність активних методів полягає в зміні суб'єктно-об'єктних відносин: студент перетворюється в керівника процесу пізнання, при цьому активно реалізується його природна допитливість, навчання перестає бути рутинною роботою, тобто використання цих методів стає елементом позитивної мотивації студента. Науковці стверджують, що ці методи передбачають суб'єктну, активну позицію того, хто навчається, відносно того, хто навчає інших об'єктів засвоєння, індивідуальних засобів навчання, таких як: комп'ютер, робочий зошит або підручник.

Одним із компонентів активних методів є *навчальні завдання*, що являють собою різноманітні за змістом і обсягом види самостійної навчальної роботи, яку студенти виконують за вказівкою викладача і яка є невід'ємною складовою процесу навчання та важливим засобом його активізації. Вони знаходять своє місце на всіх етапах навчання і передбачають:

- первинне ознайомлення з навчальним матеріалом (спостереження за об'єктом вивчення, робота з підручником та книжкою, виписування цитат із книжок, складання таблиць та графіків тощо);
- засвоєння нових знань у формі правил, законів, понять (складання логічного плану до прочитаного оповідання, порівняння фактів та явищ, підготовка відповідей на поставлені запитання тощо);
- формування умінь і навичок (вправи, вимірювання та рахування, розв'язування задач, твори);
- закріплення засвоєних знань, умінь і навичок (повторення, заучування, систематизація знань тощо);
- застосування здобутих знань на практиці (конструювання та виготовлення наочних матеріалів, виконання практичних робіт різного змісту, насамперед таких, що потребують застосування фізичної праці, вимірювань, розбирання та монтажу механізмів, праці на шкільній ділянці тощо);
- перевірка знань, умінь і навичок (письмові та графічні контрольні роботи, лабораторні та практичні заняття контрольного характеру тощо).

Особливо ціннісними є завдання, що потребують *інтелектуального* напруження студентів та прояву *самостійності*. Вони сприяють засвоєнню знань, умінь, навичок, обачливості, економності, діловитості, розвитку ініціативності, волі, наполегливості, інтересу до навчання. Студенти набувають навичок організації навчальної роботи, уміння правильно розраховувати свої сили й обирати найбільш доцільні засоби досягнення поставленої мети.

З точки зору організації *процесу засвоєння* навчальне завдання має забезпечити:

- підбір необхідних завдань, що відповідають характеру певної навички або певного вміння;
- визначення певної послідовності завдань;
- систематичність (регулятивність) виконання певних завдань;
- взаємозв'язок різних видів завдань тощо.

З точки зору організації *процесу навчання* ці завдання потребують матеріального втілення, яке вони знаходять у підручнику (зокрема й мультимедійному), комп'ютерних програмах та комп'ютерних іграх.

Процес виконання завдання залежить від настанов. До цього процесу входять сприймання, уявлення, поняття, судження, висновки, міркування, емоційні та вольові компоненти. Отже, актуалізуються всі психічні сили людини. Особливо важливу роль у цьому процесі відіграють розумові дії.

Ефективність мисленнєвої діяльності зумовлюється пізнавальними інтересами, потребами. *Процес виховання пізнавальних інтересів* висвітлюється у психологічній літературі. Зазначимо, що виникає він там, де людина відчуває свою адекватність, упевнена, що здатна до чогось, що в неї добре виходить тощо. Тому психологи пропонують викладачам використовувати “методику успіху”. Сутність її полягає в тому, що завдання добирають, зважаючи на індивідуальні можливості студентів, але їм про це не відомо. Це – підготовчий етап. На другому етапі студентам кажуть, що завдання складне, але треба намагатися вирішити його. Насправді завдання такої самої складності, як і попереднє, кожний студент вирішує його. Це етап “змушеного” успіху. На третьому етапі – етапі “реального” успіху – студентів попереджають: пропонується завдання нового типу й оцінок ставити не будуть. Насправді завдання складніше за попереднє. Студенти розв'язують його кілька разів не на оцінку, а потім ці всі заходи стають непотрібними. У студентів з'являється інтерес до предмета, відбувається розвиток інтелектуальних умінь, творчих здібностей і якостей.

Успіх формування інтелектуальної мобільності студентів гарантують не окремі види завдань, а їх *система*, що передбачає їх поступове ускладнення, розширення і поглиблення, перехід від виконання частково-пошукових завдань, котрі потребують лише певної перебудови відомого, до власне творчих, які передбачають вирішення суперечностей і характеризуються новизною як змісту, так і способу їх вирішення. З огляду на це до розробленої системи можна включити завдання трьох рівнів: репродуктивно-творчі, частково-пошукові й евристичні, що мають забезпечити послідовне опанування способів інтелектуально-творчої діяльності й формування сукупності умінь. Охарактеризуємо кожен рівень системи завдань:

1. *Репродуктивно-творчі* завдання спрямовані на розвиток уяви, швидкого виокремлення ознак об'єкта, його загального аналізу. Особливістю творчих завдань цього рівня є: надання опорних слів, фраз, початку (закінчення) тексту;

обмежений час (швидкість) виконання завдання з метою стимулювання спонтанного висловлювання, швидкості реакції; розвитку уяви, фантазії; підвищення рухомості словникового запасу; цікавість змісту завдань; наявність елементів змагання під час їх вирішення.

Під час виконання завдань репродуктивно-творчого рівня слід заохочувати студентів, щоб вони надавали незвичайні, оригінальні приклади, висловлювали якомога більше ідей, декілька варіантів у вирішенні завдання.

2. *Частково-пошукові* завдання сприяють перетворенню об'єкта чи ситуації, проблеми. Завдання цього рівня складності характеризуються більшим ступенем творчості, наявністю елементів новизни як за змістом, так і за способом виконання дій. Особливістю творчих завдань цього рівня є: певна самостійність у виборі об'єкта навчально-творчої діяльності; наявність елементів діалектики в завданнях (їх спрямованість на розвиток здатності бачити проблему, виявляти шляхи її вирішення, обирати кращий із них тощо).

3. *Евристичні завдання* спрямовані на формування суб'єктивно нової інформації. Їх особливістю є: упровадження творчого пошуку й інтерактивної діалогічної взаємодії вчителя з учнями між собою; спрямованість на вирішення реально існуючих проблем і суперечностей; самоуправління учнем і власною навчально-творчою діяльністю.

Слід зазначити, що під час виконання цих завдань студентів необхідно заохочувати до співпраці. Студенти з вищим рівнем знань і вмій у деяких ситуаціях виконують роль ведучого, спрямовують роботу інших. Колективність у роботі відіграє позитивну роль у формуванні таких якостей, як відповідальність і вимогливість до себе. З огляду на це в процесі звертаються до парних і групових форм організації навчання, застосування яких дає можливість будувати діалогічне мовлення, дає студентам змогу обговорювати найрізноманітніші аспекти вирішення навчальних завдань, аж до стратегій пошуку способу та контролю правильності їхнього вирішення.

Висновки. Отже, впровадження розробленої системи завдань різного рівня складності в навчальний процес засвідчує її ефективність щодо впливу на продуктивність мисленнєвої діяльності студентів. Система цих завдань має стати одним з основних способів організації їх навчально-пізнавальної діяльності.

Перспективи подальших наукових пошуків мають бути спрямовані на розробку алгоритмів виконання навчальних завдань творчого характеру.

Список використаної літератури

1. Басов М.Я. Избранные психологические труды / М.Я. Басов. – М., 1976. – 291 с.
2. Загальна психологія: підруч. для вищ. навч. закл. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – К.: Либідь, 2005. – 464 с.
3. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики / А.Н. Леонтьев. – 3-е изд. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1972. – 575 с.
4. Литвиненко Е.А. Методы активного обучения / Е.А. Литвиненко, В.И. Рыбальский. – К.: Вища шк., 1985. – 174 с.
5. Пометун О.І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посіб. / О.І. Пометун, Л.В. Пироженко. – К.: А. С. К., 2005. – 192 с.
6. Рубинштейн С.Л. О мышлении и путях его исследования / С.Л. Рубинштейн. – М., 1958. – 314 с.

Стаття надійшла до редакції 14.02.2013.

Хорунжа Л.А. Задание как один из компонентов активного метода обучения

В статье рассматривается роль задания как одного из компонентов активного метода обучения, представлено разноуровневую систему заданий, которая способствует эффективности мыслительной деятельности.

Ключевые слова: задание, активный метод, студенты, выполнение, обучение, познавательный интерес, интеллектуальная мобильность, мыслительная деятельность, система.

Khorunzha L.A. The task as one of the components of active teaching methods

The role of the task as one of the component of active teaching methods is discussed in this article. It is emphasized that teaching tasks are different in their context and volume kinds of individual work, which students do according to the teacher's instructions, a necessary part of the teaching process and an important way of its activization.

It is vitally important to have thought about what the task will achieve. How will students have changed as a result of it? It might give the students a greater understanding of the given material or it might achieve a change of atmosphere in the class, too. It is difficult to say what the task might achieve, then it may well be that the task is not worth using. In a plan, this is often called Aims and most teachers expect the aim to be quite specific. If teachers try and identify problems that might arise in the lesson, they are in a much better position to deal with them if and when they occur. The attempt to identify problems will also give the teacher insight into the activity which is to be used.

It is mentioned in this article that the success in the students' intellectual mobility formation is provided not only by definite tasks, but also by their system. The teaching tasks in the system must gradually become more complicated, extended and deeper.

Where teachers use the same material with the whole class, they can encourage students to do different tasks depending on their abilities. Teaching tasks of three different levels are presented in this article:

I level – reproductive and creative tasks;

II level – partial search tasks;

III level – heuristic tasks.

The tasks, which need students' intellectual efforts and individual work, are the most valuable in the teaching process.

Key words: task, active method, students, doing, teaching, interest of cognition, intellectual mobility, intellectual activity, system.